

O'ZBEK VA RUS XALQ MAQOLLARIDAGI AYOL OBRAZLARI

Kilichev Akram Abdusamadovich*Buxoro davlat universiteti "Psixologiya" kafedrasi dotsenti**akramqilichiv89@gmail.com. +998906350775*

Annotatsiya. Ushbu maqola rus va o'zbek xalq maqollaridagi ayol obrazlarining qiyosiy tahliliga bag'ishlangan. Paremiyalar fondi orqali ikki xalq tafakkurida shakllangan an'anaviy ayol tushunchasi ko'rib chiqiladi. Maqolalar tahlili orqali ayolning oila va jamiyatdagi o'rniga oid umumiy jihatlar hamda har ikki xalq mentaliteti, tarixi va gender stereotiplarini ifoda etuvchi farqlar aniqlanadi. «Ayol» konseptining leksik-semantik ifodalanishi, uning odatda nasihatbop baholash xususiyatiga ega ekaniga alohida e'tibor qaratilgan. Tadqiqot natijalari xalq maqollarining etnomadaniy qadriyatlar va gender qarashlarni saqlovchi vosita sifatidagi ahamiyatini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: ayol, maqolalar, obraz, stereotip, rus madaniyati, o'zbek madaniyati, gender, paremiologiya, qiyosiy tahlil, mentalitet

Annotation: This article is devoted to a comparative analysis of the image of women in Russian and Uzbek proverbs. Through the paremiological fund, the traditional concept of womanhood formed in the worldview of both nations is examined. The analysis of proverbs reveals both the commonalities regarding the role of women in family and society, and the differences that reflect the mentality, history, and gender stereotypes of the two peoples. Special attention is paid to the lexical-semantic expression of the concept "woman" and its characteristic moral-evaluative function. The results of the study demonstrate the significance of folk proverbs as a means of preserving ethnocultural values and gender perceptions.

Keywords: woman, proverbs, image, stereotype, Russian culture, Uzbek culture, gender, paremiology, comparative analysis, mentality

Аннотация: Данная статья посвящена сравнительному анализу образа женщины в русских и узбекских пословицах. Через фонд паремий рассматривается традиционное представление о женщине, сформировавшееся в менталитете двух народов. Анализ пословиц позволяет выявить как общие черты, касающиеся роли женщины в семье и обществе, так и различия, отражающие менталитет, исторический опыт и гендерные стереотипы обеих культур. Особое внимание уделяется лексико-семантическому выражению концепта «женщина» и его поучительно-оценочному характеру. Результаты исследования показывают значимость народных пословиц как средства сохранения этнокультурных ценностей и гендерных представлений.

Ключевые слова: женщина, пословицы, образ, стереотип, русская культура, узбекская культура, гендер, паремиология, сравнительный анализ, менталитет

Jahon xalqlarining maqol va matallarida o'xshash mavzular uchraydi, chunki har bir millatning og'zaki ijodi orqali tabiat, insonlar o'rtasidagi munosabatlar va umuminsoniy qadriyatlarga munosabati ifodalangan. Maqollar xalqning asrlar davomida to'plangan donolik xazinasidir. Ular orqali boshqa millat vakillarini tushunish, ularning dunyoqarashini his etish, boshqa madaniyatga moslashish imkoniyati yuzaga keladi. Dunyo tilshunosligida zamonaviy antropotsentrik paradigma doirasida keng ko'lamli tadqiqotlar olib borilmoqda, jumladan, gender tarkibiy qismini konseptosferalarni ta'riflashga birlashtirish, aqliy ongning shakllanishi quroli sifatida til kognitiv ko'lamini aniqlash, gender konseptosferani qiyosiy o'rganishning ilmiy-metodologik asosini ishlab chiqish, paremiologik fondida gender stereotiplar muammosi, ayol konseptining segment xususiyatlari, ayol konsepti an'analari va innovatsiyalari muammolariga alohida e'tibor berilmoqda. Shu asosda kognitiv jihatga urg'u bergan holda kognitiv va gender tahlil metodikalarini birlashtirish, ikkala fan tushunuchalari apparatini samarali qo'llash, aqliy qurilmalarning differensial belgilarini har taraflama qamrab olish, milliy konseptosferalari mazmunida gender belgilarni qayta qurish, ayol konseptining tayanch konseptlari maydoni modelini yaratish va ilmiy baholashga nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Mustaqillik milliy tilshunoslikni jahondagi ilg'or mezonlar asosida rivojlantirish uchun zarur bo'lgan barcha sharoitlarni yaratishi bilan birga, ushbu mezonlarga ko'p asrlik milliy dunyoqarashimizdan kelib chiqib munosabat bildirish mas'uliyatini ham yuklaydi. O'zbekiston Prezidenti Sh.Mirziyoyev so'zlarida o'z aksini topgan: "Biz xotin-qizlarning jamiyatdagi o'rni va mavqeyini oshirish, ularga turli mas'ul vazifalarni ishonib topshirishga qaratilgan siyosatni yanada faol davom ettiramiz"¹. Belgilangan vazifalar ushbu jarayonni amalga oshirishda rus va o'zbek paremiologiya materialida ayol konseptini kognitiv modellashirish o'ziga xosligini qiyosiy tahlil qilishni talab qiladi. So'nggi yillarda rus va o'zbek xalqlarining tilga oid hodisalarini o'rganishga qiziqish ortayotgani kuzatilmoqda. Ayniqsa, paremiologiya sohasidagi izlanishlar ahamiyatlidir, chunki maqol va matallarda millatning madaniy xususiyatlari namoyon bo'ladi. Hozirda turli lingvomadaniy konseptlarni rus va o'zbek tili materiallari asosida paremiologik tahlil yo'lida o'rganish ishlari olib borilmoqda. Maqollarning xususiyatlari tilshunoslar tomonidan turlicha belgilangan. Ular oddiy va murakkab, bir qismli va ikki qismli jumla shaklida bo'lishi mumkin. Umumlashtiruvchi, shaxssiz yoki infinitiv jumla sifatida keladi. Qisqaligiga qaramay,

ular mazmun jihatdan boy bo‘lib, insonning turli fikr va tuyg‘ularini ifoda eta oladi. Tadqiqotchilardan biri ta’kidlaganidek, maqol – bu qisqa, lekin mazmunan to‘la bir asarning axloqiy xulosasidir.

Ko‘pgina olimlar kognitiv jarayonlar umumiy xususiyatlarga ega, deb hisoblaydilar. Biroq ijtimoiy-tarixiy shartlar bilish jarayoniga ta’sir qilib, til va nutqda aks etgan bilimlarni farqli shaklda namoyon etadi. Shu bois kognitiv tuzilmalarni qiyosiy o‘rganish mumkin bo‘ladi.

Maqolalarda asosan ikki qavat ma’no – to‘g‘ridan-to‘g‘ri va kinayaviy ma’nolar mavjud. Ayrim olimlar maqolalarning o‘ziga xos ritmik tuzilishi haqida so‘z yuritadilar. Bunday tuzilish o‘zbek maqolalarida ham kuzatiladi.

«Ayol» konsepti ham boshqa dunyoqarashga oid konseptlar singari turli ong turlarida: oddiy, ilmiy va badiiy ongda namoyon bo‘ladi. Hozirgi tilshunoslikda biluv emas, balki o‘zaro biluv dominantaga aylanmoqda. Bu esa til, madaniyat va shaxsiyat o‘zaro munosabatlarini tadqiq etishni talab etadi. Til inson atrofidagi voqelikni va o‘zi haqidagi tasavvurni ifodalovchi vosita sifatida qaraladi. Shu munosabat bilan lingvomadaniyatshunoslik — til va madaniyat chegarasidagi fan — muhim ahamiyatga ega bo‘lib, inson va uning dunyo bilan munosabatini tushunishga xizmat qiladi (N. Arutyunova, V. Vorobev, V. Karasik va boshqalar).

Insonning his-tuyg‘ulari, dunyo haqidagi tasavvurlari konseptda jamlanadi. Konsept — bu ko‘p qirrali, mental tasavvur.

Gender ijtimoiylashuv, mehnat taqsimoti va madaniy qadriyatlar orqali shakllanadi. Jamiyatda qabul qilingan gender rollari insonning fe‘l-atvori, qobiliyati, kasbi kabi xususiyatlarga ta’sir ko‘rsatadi. Ammo bu rollar umumiy emas, jamiyatdan jamiyatga farq qiladi. Shunday ekan, ayol bo‘lish — bu tabiiy xususiyat emas, balki ijtimoiy roldir.

Gender stereotiplari hayotni soddalashtirsa-da, jamiyat ongida mustahkam o‘rnashib qolgan. Bu stereotiplar odamlarga ta’sir ko‘rsatadi. Masalan, jamiyatda ayolning qiymati erkakdan kamroq, deb hisoblanadi:

Рус тилида:

- *Не поет курица петухом, не быт бабе мужиком*
- *Курица не петух, баба не человек*
- *Жена всегда пред мужем виновата*

O‘zbek tilida:

- Ayoldan maslahat — boshqa falokat
- Ayol — yomon bo‘lsa, bosh egilar
- Ayol so‘zlab, er kakrabdi

«Ayol» tushunchasi turli xalqlar uchun doimo qiziq mavzu bo‘lib kelgan. Bu tushunchaning ta’rifi turli madaniyatlarda hamon murakkab masala bo‘lib qolmoqda.

Rus va o‘zbek tillaridagi frazeologik birliklar orqali «ayol» konseptining ma’no

jiyatiga nazar tashlasak, ular xalq madaniyatining uzoq tarixiy jarayonini aks ettiradi va milliy stereotiplarni saqlab keladi. Paremiologiya fani orqali:

1. madaniyatga bog'liq til ma'nolari aniqlanadi,
2. muhim madaniy stereotiplarning kognitiv mexanizmi o'rganiladi.

Maqolalar milliy dunyoqarashning ifodasidir. Ular madaniyatga xos konseptlar bilan bog'langan.

Maqolalar va matallar qachon paydo bo'lgani aniq emas. Biroq ular qadimdan inson hayotining ajralmas qismiga aylangan. Odamlar maqolalarni ko'pincha ongsiz ravishda qo'llaydi.

Ayollarga oid maqolalar soni ancha ko'p. Chunki maqolalar hayot haqidagi donolikni ifoda etadi va ular orqali ayol obrazi shakllanadi. Bu maqolalarda qiz bola yoki ayolning ideali aks ettiriladi.

Rus maqolalarida qiz sog'lom va mehnatsevar bo'lishi lozim. O'zbek maqolalarida esa ayolda aql, kamtarlik va tarbiya ustun bo'lishi ta'kidlanadi.

Masalan:

Rus tilida:

- *Женский ум лучше всяких дум*
- *За умным мужем стоит разумная жена*

O'zbek tilida:

- Ayol aqlli bo'lsa, uy obod
- Dono ona — dono farzand

Ayolning oiladagi va jamiyatdagi o'rni ham maqolalarda aks etgan:

Rus tilida:

- *Бабе дорога от печи до порога*
- *Женщина не прыгает через забор, если не хочет остаться за забором*

O'zbek tilida:

- Xonadonni tutadi xotin
- Ona — maktab, farzand — shogird
- Xotini yaxshi uy — jannati dunyo

Rus maqolalarida ayolga nisbatan salbiy, cheklovchi munosabat ko'proq uchraydi. O'zbek maqolalarida esa u oilaning saqlovchisi sifatida ko'rsatiladi.

Ikkala tilda ham ayollarning kamchiliklari — bee'tiborlik, gapdonlik kabi salbiy xislatlar tanqid qilinadi:

Rus tilida:

- *Сем нянек, а дитя без глазу*
- *У бабы язык без костей*

O'zbek tilida:

- Xotin bee'tibor — uy xarob
- Gapdon xotin — uyda tinchlik yo'q

Xulosa qilib aytganda, rus va o'zbek xalq maqolalaridagi «ayol» konsepti muayyan umumiylikka ham, farqlarga ham ega. Bu obrazlar madaniy, tarixiy va ijtimoiy voqeliklar ifodasi bo'lib, patriarxal dunyoqarash asosida shakllangan. Har ikki xalqda ayoldan tarbiya, mehnatsevarlik, itoatkorlik kutiladi. Biroq ularda ham salbiy, ham ijobiy baholar uchraydi. Ushbu paremiyalar jamiyat ongi va axloqiy me'yorlarning ko'zgusi sifatida xizmat qiladi. Ular orqali xalq mentaliteti, etnomadaniy o'zligini va dunyoqarashini tushunish mumkin. Bugungi gumanitar fanlarda bunday qarashlarni tanqidiy qayta ko'rib chiqish, tenglik va ijtimoiy adolat nuqtai nazaridan tahlil qilish dolzarb vazifadip.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoev Sh.M. Konstitutsiya va qonunlar ustuvorligi - huquqiy demokratik davlat va fuqarolik jamiyatining eng muhim mezonidir. Konstitutsiya qabul qilinganining 27 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruzasi RUz.7.12.2019. <https://president.uz/ru/lists/view/3119>
2. Дал В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т./ В. И. Дал. — М., 1995.
3. Асколдов С. А. Концепт и слово // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология. М.: 1997.
4. Бабушкин А. П. Концепты разных типов в лексике и фразеологии и методика их выявления // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. Воронеж, 2001.
5. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический прагматический и лингвокультурный аспекты / В. Н. Телия. —М., 1996.
6. Xaydarov N. Kognitiv tilshunoslik asoslari. – Toshkent: Fan, 2020. – 256 b.
7. Anorkulova O. Konsept tushunchasi va uning o'zbek tilshunosligidagi tadqiqiga doir mulohazalar // Filologiya masalalari. – 2022. – №2. – B. 45–52.
8. Shomansurov A. Inson va til: antropotsentrizm tamoyillari doirasida. – Toshkent: Iste'dod,